

VALUES OF UNIVERSITY STUDENTS CONCERNING DEMOCRACY**Prof. Dr. Füsün Gülderen ALACAPINAR**Necmettin Erbakan University
<http://dx.doi.org/10.46872/pj.26>**Abstract**

As well as cognitive, psychomotor and intuitive areas, affective area may well be effective in imparting understanding of democracy to students. Indeed, studies show that 25% of all learned behaviour can be explained by affective characteristics alone. In Turkey too there are studies in this context leading to various findings concerning students' democracy-related perceptions and attitudes. The present study seeks answers to such questions as what comes to minds of university students when there is mention of democracy, which values of democracy they experience in their environments and whether there are significant differences between the opinions of students in this respect. Sub-Problems of this research are what do you think of university students when it comes to democracy? What are these values in their environment? Is there a meaningful difference between students' views? Responses to these questions may contribute to the development of education programmes which will in turn serve to the purpose of training individuals who adopt, defend and further improve democracy. The study used the surveying technique of quantitative research phenomenological method of qualitative research together accompanied by baseline analysis and focus group interview. In quantitative survey, five values that students have in their minds in relation to democracy were gathered and tabulated as percentage distribution. Then these data were made subject to content, discourse and speck analysis. Semi-structured focus group meetings were conducted with male and female students randomly selected from all classes. Responses given by students were recorded and then transcribed. Grammar mistakes and other problems in students' statements were corrected by taking the consent of students concerned and included in the survey. Students in general attributed such meanings as equality, freedom, justice and human rights to the concept of democracy. They stressed that they rarely come across such values and appropriate behaviour in environments they live and pointed out to political parties, deputies, people, legislation, disrespect and nepotism and favouritism as causes.

Keywords: Democracy, University students, Values.**Özet**

Demokratik anlayışın öğrencilere benimsetilmesinde bilişsel, devinişsel ve sezgisel alan kadar duyuşsal alanın da etkisi olabilir. Nitekim öğrenilmiş davranışların %25'ni tek başına duyuşsal karakteristiklerin açıkladığı yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur. Bu bağlamda öğrencilerin demokrasi algıları ve tutumları üzerine Türkiye'de yapılan araştırmalarda çeşitli bulgular elde edilmiştir. Bu araştırmada demokrasi denince üniversite öğrencilerinin aklına neler gelmekte, buldukları ortamda bu değerlerin hangilerini yaşamakta ve öğrencilerin görüşleri arasında anlamlı

bir farklılık var mıdır? Sorularına yanıt aranmıştır. Bu sorulara aranan yanıtlar eğitim yetişeklerin hazırlanmasına ve geliştirilmesine katkı getirebilir. Böylece demokrasiyi benimseyen, geliştiren ve savunan bireyler yetiştirilebilir. Araştırmada nicel araştırmanın tarama tekniği ile nitel araştırmanın görüngübilim yöntemi ve temel analiz ile odak grup görüşmesi birlikte kullanılmıştır. Nicel araştırmada öğrencilerin demokrasi ile ilgili akıllarına gelen beş değeri toplanmış; bunlar tablolaştırılıp yüzdeler halinde sunulmuştur. Daha sonra bu veriler temel analiz yöntemiyle içerik, söylem, konuşma analizine tabi tutulmuştur. Her sınıftan random yoluyla seçilen kız ve erkek öğrencilerle yarı yapılandırılmış odak grup görüşmesi yapılmıştır. Öğrencilerin verdikleri yanıtlar, kaydedilmiş, sonra bunlar çözümlenmiştir. Öğrencilerin verdikleri yanıtlardaki cümle bozuklukları, yine öğrencinin oluru alınarak düzeltilmiştir. Bunlar da araştırmaya aynen konulmuştur. Öğrenciler demokrasi kavramına genellikle eşitlik, özgürlük, adalet, güven, insan hakları anlamlarını yüklemişlerdir. Yaşadıkları ortamda bu kavramlara uygun davranışları çoğu kez bulamadıklarını vurgulamışlardır. Bunun nedenlerini yönetenlere, partilere, vekillere, halka, yasalara, saygısızlığa, torpile, adam kayırmaya bağlamışlardır.

Anahtar kelimeler: Değerler, Demokrasi, Üniversite öğrencileri.

PROBLEM DURUMU

Eğitim, fiziksel uyarımlar sonucu beyinde biyo-kimyasal ve kültürel istendik davranış değişikliği oluşturma süreci şeklinde tanımlanabilir (Sönmez, 1989). Bu tanımdan da anlaşılacağı gibi eğitimin bir boyutu beyinde oluşan biyo-kimyasal değişikliklerden oluşabilir. Bu, eğitimin doğal yapısıyla ilgilidir; çünkü fiziksel uyarıcılar beyne geliyor. Orada biyo-kimyasal değişiklikler oluşturuyor. Eğitimin diğer boyutunu ise, insanın içinde yaşadığı kültürel yapı etkilemektedir. Böyle olunca yalnız doğal bir değişiklik değil, eğitim aynı zamanda istendik bir kültürel değişikliği de kapsamaktadır. Eğitimde her istendik davranış, ister istemez kültürel bir içeriği de kapsar.

Kültür, bir toplumun yaşama biçimi olarak düşünülebilir. İnsanın yaşama biçimi onun yapıp ettiklerini, bilgi, beceri, duygu ve düşünceleri ile sezgilerini ekonomik, toplumsal, politik, psikolojik özelliklerini içerebilir. Bu bağlamda bir toplumun politik yapısı, yönetim biçimi, kişinin bu yönetime yüklediği değerler eğitimde önemli olabilir. Her devlet, kendi yönetim anlayışını benimseyen, savunan ve onu geliştiren bireyleri yetiştirmek ister. Bu toplumun başat kültürel değerlerini kapsayabilir (Mccowant, 2009).

Türk toplumunun da başat kültürel değerleri içinde demokrasi de yer almaktadır; çünkü Türkiye Cumhuriyetinin yönetimi çok partili demokrasidir. Türkiye 1946 yılından itibaren böyle bir yönetim yapısını yaşama geçirmiştir. Bu yapı, eğitim yetişeklerinde de yer almıştır (Milli Eğitim Bakanlığı, 1948, 1968, 2005; İrbán, 2004). Okullar demokratik anlayışın öğrencilere benimsetildiği ve yaşatıldığı kurumlar haline getirilmeğe çalışılmış, bu tür uygulama ve etkinliklere yetişeklerde yer verilmiştir.

Demokratik anlayışın öğrencilere benimsetilmesinde bilişsel, devinışsel ve sezgisel alan kadar duyuşsal alanın da etkisi olabilir. Nitekim öğrenilmiş davranışların

%25’ni tek başına duyuşsal karakteristiklerin açıkladığı yapılan araştırmalarla ortaya konulmuştur (Bloom, 1976; Senemoğlu, 1987). Bu bağlamda öğrencilerin demokrasi algıları ve tutumları üzerine Türkiye’de yapılan araştırmalarda çeşitli bulgular elde edilmiştir.

Sönmez tarafından bir ilköğretim okulunda beş yıl süreyle yapılan uygulamalı doğrudan demokrasi eğitiminde öğrenciler oluşturdukları sınıf anayasasına göre davrandıkları, olumsuz davranışların çoğunun zamanla silindiği, demokratik davrandıkları ve kuralları benimseyip savundukları, işlemeyenleri değiştirdikleri ve sınıf anayasasını geliştirdikleri gözlenmiştir (Sönmez, 2003). Bu çalışmada öğrenciler kuralları kendileri koyar, denetler, yaptırımlardan ödün vermezlerse, demokratik değerlerin öğrencilerce benimsenip savunulduğu ortaya konulmuştur. Ottekin Demirbolat’ın yaptığı çalışmada, sınıf içi demokratik tutum ve davranışlar açısından sınıf öğretmenlerinin ilköğretim müfettişleri ve kendileri tarafından nasıl algılandıkları ele alınmıştır. Sınıf öğretmenleri kendilerini iyi düzeyde algılarken, müfettişler onları orta düzeyde değerlendirmişlerdir. Öğretmenlerin ve müfettişlerin görüşleri arasında farklar anlamlı bulunmuştur (Ottekin Demirbolat, 1997). Öğretmenin ve yöneticilerin sınıf ve okul içindeki tutum ve davranışları da öğrencilerin demokratik anlayışlarını ve davranışlarını etkilemektedir (Sönmez, 2003).

Bu bağlamda öğrencilerde demokratik düşüncenin yerleştirilip geliştirilmesi için demokratik okullar anlayışı ve uygulamaları pek çok ülkede uygulamaya konulmuştur. Bu uygulamalar çok çeşitlidir. Tümünde ortak olan özellikler şöyle sıralanabilir. Öğrenci merkezli bir eğitim uygulanmaktadır. Doğrudan ve özgürlükçü bir demokrasi okul ve sınıfta kullanılmaktadır. Rekabet yoktur. Çok çeşitli ve uygun öğrenme ortamları işe koşulmaktadır. Öğrenciler yetişek ve ders seçebilmektedirler. Uzlaşma ve birlikte yaşama, karar alıp uygulama vardır; çünkü Dewey’in (1916) ifade ettiği gibi *"demokrasi bir hükümet biçiminden daha fazlasıdır; demokrasi temel olarak ortak bir yaşam, uzlaşmaya dayalı bir deneyim tarzıdır."* (Dewey, 1996).

Yukarıdaki açıklamalarda da belirtildiği gibi demokratik okulların en önemli özelliği yönetimin yapısı ve karar alma süreçleri olabilir. Demokratik okullar, okul üyeleri tarafından yönetilen öz yönetimli okullardır. Sorun çözme ve karar verme, planlama, örgütleme, eşgüdümleme, iletişim ve değerlendirme (Başaran, 1988) olarak sıralanabilecek yönetsel süreçlerin büyük bir kısmı okulun tüm üyelerince ve kolektif yapılar aracılığıyla gerçekleştirilir. Demokratik okullarda topluluğu ilgilendiren kararlar, okul meclisi (Hecht, 2005, okul konseyi ya da okul toplantısı olarak adlandırılan yapılar tarafından alınır, diğer bir deyişle demokratik okul, okul meclisi tarafından yönetilir (Hern, 2008). Okul meclisi yöneticiler, veliler, öğretmenler, öğrenciler ve hizmetlilerden oluşabilir ve bu tür okullarda doğrudan demokrasi işe koşulabilir.

Demokratik okullarda karar alma, yönetimi oluşturma, öğrenme ve öğretme süreci, ilişkiler doğrudan ve özgürlükçü demokrasinin yaşadığı toplumlarda olduğu gibi işe koşılmaya çalışılmıştır; çünkü okul küçük bir devlet gibi ele alınmalıdır (Hecht, 2010). Bu okullar, demokratik değerlerin yaşatılmasına ve demokratik mekanizmaların

kullanılarak yönetilmesine dayanmalıdır. Böyle bir ortamda hizmetliler, öğrenciler, veliler, öğretmenler ve yöneticiler demokratik değerleri öğrenirler, yaşarlar, benimseyip savunabilirler; çünkü özgür bir öğrenme ve değerlendirip geliştirme ortamı vardır. Bu okul anlayışı, ‘özgürlüğe dayalı öğrenmeyi’, öğrenenin otonomisinin sınırlandırılmamasını, öğrenmenin bireyin ihtiyaçları, amaçları, arzularıyla başladığını, öğrenmede öz motivasyonun başlangıç noktası olduğunu savunur (Korkmaz, 2013). Hecht (2010) Summerhill gibi özgür okulları, Sudbury Valley Modelini ve ev eğitimi okullarını da demokratik okul kapsamına alırlar. Onlar, 1900’lerin başındaki ilerlemeci eğitim birinci dalga, 1960’larda ortaya çıkan özgür okullar hareketi ikinci dalga, demokratik okulları ise 1990’dan bu yana yaşanan üçüncü dalga olarak adlandırır. Özgür okul anlayışında öğrencilerin demokratik değerleri doğru öğrenmelerinde, benimseyip savunmalarında veliler de önemli bir rol oynar. Nitekim Kaldırım’ın yaptığı araştırma bu yargıyı desteklemektedir (Kaldırım, 2005).

Araştırmanın Amacı

Bireyin davranışlarını etkileyen pek çok değişken olabilir. Anne-baba ve aile, toplumun değerleri, okul, iletişim araçları yani medya, devlet ve onu oluşturan kurumlar, ekonomik yapı, gelenek ve görenekler, inançlar bireyin değerlerini etkileyip değiştirebilir. Okul demokratik değerlerin bireye kazandırıldığı kurumlardan birisidir. Üniversite ise, en üst düzeyde eğitim kurumudur. Bu kurumdaki öğrencilerin demokrasi denilince akıllarına neler geliyor? Akıllarına gelenler içinde yaşadıkları toplumda bulunuyor mu? Bu değerlerin neler olduğunun ve nasıl olması gerektiğinin, aynı zamanda bulunduğu ortamda bunların gözlenip gözlenmediğinin saptanması eğitim yetişkinlerin hazırlanmasına ve geliştirilmesine katkı getirebilir. Böylece demokrasiyi benimseyen, geliştiren ve savunan bireyler yetiştirilebilir.

Araştırmanın Problemi

Demokrasi denince üniversite öğrencilerinin aklına neler gelmekte ve buldukları ortamda bu değerlerin hangilerini yaşamaktadırlar?

Alt Problemler

1. Demokrasi denince üniversite öğrencilerinin aklına neler gelmektedir?
2. Buldukları ortamda bu değerlerin hangileri vardır?
3. Öğrencilerin görüşleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmada nicel araştırmanın tarama tekniği ile nitel araştırmanın görüngübilim yöntemi ve temel analiz ile odak grup görüşmesi birlikte kullanılmıştır. Nicel araştırmada öğrencilerin demokrasi ile ilgili akıllarına gelen beş değeri toplanmış; bunlar tablolaştırılıp yüzdeler haline getirilmiştir. Daha sonra bu veriler temel analiz yöntemiyle içerik, söylem, konuşma analizine tabi tutulmuştur. En sonunda istekli öğrenciler arasından random yoluyla seçilen yarı yapılandırılmış odak grup görüşmesi yapılmıştır (Sönmez ve Alacapınar, 2016)

Çalışma Grubu

Çalışmada evren ve örneklem tayinine gidilmemiş, çalışma grubu saptanmıştır. 2015-2016 eğitim-öğretim yılında Konya Necmettin Erbakan Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi öğrencileri üzerinde yapılmıştır. Çalışma grubu 378 öğrenciden oluşmuştur.

Verilerin Toplanması ve Analizi

Öğrencilerden demokrasi denince akıllarına gelen beş değeri yazmaları istenmiş. Daha sonra yine aynı öğrencilerden “Belirlediğiniz bu değerler yaşadığınız kurumda, toplumda, devlette var mı? Belirtiniz. Yoksa bunların yerine hangi değerler bulunmaktadır?” sorusunu yazılı olarak ad belirtmeden yanıtlamaları istenmiştir. Bu soruların yerindeliği ve uygunluğu konusunda üç uzmandan görüş alınmış, bu görüşler arasında 0,92’lik bir ilişki bulunmuştur. Bu da araçların kapsam geçerliği konusunda bir kanıt olarak kabul edilmiştir. Daha sonra bu veriler, “içerik analizi” yöntemiyle irdelenmiştir. Bunun için her öğrencinin verdiği yanıtlar isimler, sıfatlar, zarf ve zamirler açısından kategorilere ayrıştırılmış; bunlar arasında mantıksal tutarlılığa bakılmıştır.

Bu veriler toplandıktan sonra en çok istenen değer ile toplumda gözlenen değer konusunda yarı yapılandırılmış odak grup görüşmesi yapılmıştır. Toplanan veriler önce içerik analizine tabi tutulmuştur. Daha sonra söylem ve konuşma analizi yapılmıştır. Bu analizler iki uzman tarafından birlikte yapılmıştır. Araştırmanın iç güvenilirliği ve tutarlılığını saptamak için de neyi ifade ettiği, benzetmeler, duygu ve düşünceler arasındaki anlam ilişkilerine, benzetmelerin özelliklerine bakılmış ve bunlar üç uzman tarafından irdelenmiş, bu üç uzmanın görüşleri arasında 0,82’lik bir ilişki bulunmuştur. Bu ilişki güvenilirlik katsayısı olarak kabul edilmiştir. Dış güvenilirlik açısından ise, toplanan bilgiler, çalışma grubuna açıkça sunulmuş, bunlar istenildiğinde araştırmacılara verilecek biçimde saklanmıştır.

Her sınıftan random yoluyla seçilen kız ve erkek öğrencilerle yarı yapılandırılmış odak grup görüşmesi yapılmıştır. Öğrencilerin verdikleri yanıtlar, kaydedilmiş, sonra bunlar çözümlenmiştir. Öğrencilerin verdikleri yanıtlardaki cümle bozuklukları, yine öğrencinin oluru alınarak düzeltilmiştir. Bunlar da araştırmaya aynen konulmuştur. Nicel verilerin analizinde ise, frekanslar ve yüzdeler belirlendi. Sonra öğrencilerin Türkiye’deki demokratik uygulamalarda yaşadıkları olumlu ve olumsuz özellikler arasında anlamlı farkın olup olmadığı test edildi. Bunun için yüzdeler arası anlamlılığı test etmede kullanılan yüzdeler arası “t” testi işe koşuldu.

Öğrencilerin Sınıflara ve Cinsiyete göre Dağılımı

Öğrencilerin cinsiyete göre dağılımları Tablo 1’de sunulmuştur.

Tablo 1

Öğrencilerin Cinsiyete Göre Dağılımı

	Kız		Erkek		Toplam		t
	n	%	n	%	n	%	
Öğrenciler	258	0,68	120	0,32	378	100	7,2

Tablo 1’ incelendiğinde sınıflara göre kız öğrenci sayısının toplamı 258, erkek öğrenci sayısının ise 120 olduğu görülmektedir. Görüşüne başvuru öğrenci sayısı ise toplam olarak 378’dir. Kız ve erkek öğrenci sayılarının yüzdeleri (%68 ile %32) arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı yüzdeler arası “t” testiyle yoklanmıştır, hesaplanan “t” değeri (7,2), 0,01 düzeyinde anlamlı bulunmuştur. Bu bulguya dayanarak yanıtlayıcı kız öğrenci yüzdesinin erkek öğrenci yüzdesinden anlamlı derecede yüksek olduğu söylenebilir.

BULGULAR

Bu bölümde, alt problemlerle ilgili veriler toplanmış ve odak grup görüşmesiyle veriler incelenmiş, yüzdeler ve frekanslar kullanılarak istatistik analizleri yapılmış, tablolar, açıklanmış ve yorumlanmıştır.

1. Demokrasi denince üniversite öğrencilerinin aklına neler gelmektedir?

Üniversite öğrencileri için demokrasi kelimesi cinsiyete göre olumlu olarak neyi ifade etmektedir? Bununla ilgili veriler Tablo 2’de sunulmuştur.

Tablo 2

Üniversite Öğrencileri İçin Demokrasi Kelimesi Cinsiyete Göre Olumlu Olarak Neyi İfade Etmektedir?

Kız	f	%	Erkek	f	%
Özgürlük	201	32	Özgürlük	49	17
Seçme, seçim, seçilme	63	10	Seçme, seçilme	87	30
Çok parti, çoğunluk, meclis	38	6	Partiler, farklı görüşler, muhalefet	44	15
Halkın yönetimi	226	36	Halkın kendi kendini yönetmesi	78	27
Eşitlik	50	8	Eşitlik	9	3
Adalet, hak, insan hakları, hukukun üstünlüğü, millet, saygı, sorumluluk, insanlık, merhamet, şefkat, hayatın rotası	50	8	Adalet, hak, hukukun üstünlüğü	23	8
	628	100		290	100

Tablo 2’ye göre olumlu görüş belirten kız ve erkek öğrenciler demokrasiyi “Özgürlük, seçme, seçim, seçilme, çok parti, çoğunluk, meclis, partiler, farkı görüşler, muhalefet, halkın yönetimi, adalet, insan hakları, hukukun üstünlüğünü, eşitlik, adalet, hak, millet, saygı, sorumluluk, insanlık, merhamet, şefkat, hayatın rotası olarak da belirtmişlerdir. Her iki grubun da genel olarak benzer duyguları ifade ettikleri söylenebilir. Bu konuda öğrencilerden istenen yazılı ifadeler özetlenerek aşağıda sunulmuştur:

Sizin için demokrasi kelimesi neden olumlu bir anlam ifade ediyor?

Kız öğrenci 1: *Adalet olmayınca hiçbir şey olamaz da ondan. Ne demiş atalarımız? Adalet mülkün temelidir. Burada mülk devlettir. Adalet sağlanmadan demokrasiyi sürdüremezsiniz. Bence demokrasi adalete dayanır. Güçlünün hakkı değil, haklı olanın gücü anlamına gelir.*

Erkek öğrenci 2: *Ben bu görüşte değilim. Katılmıyorum arkadaşta. Demokrasi ile yönetilmeden de adaletli olunabilir. Osmanlı'nın Fatih dönemi adaletsiz miydi yani. Padişahlıkta; fakat padişah bile kadının huzuruna çıkıp yargılanıyor. Mahkemenin verdiği karara uyuyor. Bence demokrasi halkın yönetimde söz sahibi olmasıdır. Halkın kendi kendini yönetmesidir.*

Kız öğrenci 3: *Ben arkadaşta katılıyorum. Halkın yönetime katılması seçimle olur. Demokrasi seçime dayanır. Seçim önemlidir.*

Erkek öğrenci 4: *Arkadaşların yanıtlarını düzeltmek istiyorum hocam. Yalnız adalet, seçim, halkın yönetime katılması demokrasi için yeterli olmayabilir. Eğer böyle olsaydı Hitler, Stalin, Esed yönetimi de demokrasi olurdu. Önemli olan muhalefetin olmasıdır. Muhalefet yoksa demokrasiden söz edilemez.*

Bu yanıtlardan anlaşıldığı gibi öğrencilerin demokrasiyi genellikle “*adalet, halkın yönetimi, seçme, muhalefetin olması*” olarak nitelendirdikleri söylenebilir. Demokrasiyi bu şekilde nitelendirmelerinin nedenleri, aldıkları eğitimden, toplumun demokrasiye yüklediği anlam ve önemden kaynaklanabilir. Ayrıca dünyadaki demokrasi uygulama süreçleri ve örnekleri de bunu etkileyebilir.

Üniversite öğrencileri için demokrasi kelimesi olumsuz olarak neyi ifade etmektedir? Bununla ilgili veriler Tablo 3’te sunulmuştur.

Tablo 3

Üniversite Öğrencileri İçin Demokrasi Kelimesi Cinsiyete Göre Olumsuz Olarak Neyi İfade Etmektedir?

Kız	f	%	Erkek	f	%
Kandırma, aldatma, seçimlere tam katılma yok	2	10	Uyutma, sömürme aracı	2	25
Rüşvet, adam kayırma, torpil	5	25	Cahillik	3	37,5
Yalancı politikalar	6	30	Güçlü olanın güçsüzü ezmesi, rütbeli olanın rütbesizleri ezmesi	1	12,5
Ahlaksızlık, vicdansızlık	5	25	Mazlumlar suçlu, diktatörler suçsuz	1	12,5
Teşkilatlanmış, dolandırıcılık, soygunculuk,	2	10	Zorla kendi partisine oy attırma	1	12,5
	20	100		8	100

Tablo 3’e göre kız ve erkek öğrenciler demokrasi hakkında “*kandırma, aldatma, seçimlere tam katılım yok, sömürme, rüşvet alma, adam kayırma, yalancı politikacılar, ahlaksızlık, teşkilatlanmış soygunculuk, dolandırıcılık, uyutma, sömürme aracı, cahillik, güçlü olanın güçsüzü ezmesi, rütbelilerin rütbesizleri ezmesi, mazlumlar suçlu, diktatörler suçsuz (haklı), zorla kendi partisine oy attırma*” ifadelerini kullanmışlardır. Sizin için demokrasi kelimesi neden böyle olumsuz bir anlam ifade ediyor? Bu konuda istekli üç kız, bir erkek öğrenciyle yapılan odak grup görüşmesinde aşağıdaki veriler elde edilmiştir. Bazı ifade bozuklukları onların da görüşü alınarak araştırmacı tarafından düzeltilerek yazılmıştır.

Kız öğrenci 1: *Bizdeki uygulamalarda seçilenler kendi çıkarlarını düşünüyorlar işbaşına gelince. Hepsi kısa zamanda zengin oluyorlar. Yalnız kendileri değil akrabalarını, yandaşlarını da zengin ediyorlar. Milletvekili olup da, bakan olup da,*

başbakan olup da zengin olmayan mı var? Tabir yerindeyse malı götürmek için demokrasiyi araç olarak kullanıyorlar.

Kız öğrenci 2: Yalnız malı götürmek için mi? Hayır. Bin kere hayır. Bu cahil halkı kandırıyorlar. Demokrasi en iyi rejimdir diyorlar. Ben Aristo, Eflatun gibi düşünüyorum. Demokrasi cahillerin elinde olunca çok tehlikeli bir rejimdir. Sahtekârlar, üçkâğıtçılar, laf ebeleri halkı kandırıp iş başına gelebiliyorlar. Bakın vatan için doğuda şehit olan, askerlik yapan bir bakan, vekil, zengin çocuğu var mı? Yok... Olamaz; bizim ağabeylerimiz, kardeşlerimiz vatan için şehit olacaklar, onlar malı götürecekler ve birbirlerini aklamak için de yalancı şahit olacaklar.

Kız öğrenci 3: Toplumunu kandırıp soymak için bence partilerin kurduğu bir rejim. En azından bizim gibi ülkelerde böyle. Teşkilatlanmış, yasalarla oluşmuş soygun rejimi. Yakalanınca da oturup kendilerini akılıyorlar. Mahkemeden, yargıçtan kaçıyorlar. Buna da demokrasi deniliyor. Ben demiyorum.

Erkek öğrenci 1: Arkadaşlar benim duygularıma tercüman oldular. Ne diyebilirim başka? En azından bizim gibi ülkelerde demokrasi böyle işliyor. Okuduğum tüm okullarda da bunları yaşadım. Okulda demokrasi var dediler; vallahi bunca senedir hiç görmedim. Gören varsa, beri gelsin.

Bu yanıtlardan anlaşıldığı gibi kız ve erkek öğrencilerin ülkedeki demokrasi adına yapılan uygulamaları genellikle olumsuz olarak nitelendirdikleri söylenebilir. Demokrasiyi bu şekilde nitelendirmelerinin nedenleri, onların eğitim ve öğretim ortamındaki kendilerine karşı olan tutum ve davranışlarından, devleti yönetenlerin uygulamalarından kaynaklanabilir. Ayrıca demokrasi hakkında olumsuz duygu ve düşüncelere sahip olmaları demokrasiden beklentilerinin, uygulamada karşılanmadığını görmelerine, sorunların çözülmesindeki yetersizliklerine, söylenenlerle uygulananların uyuşmamasına da bağlanabilir.

2. Öğrencilerin buldukları ortamda bu değerlerin hangileri vardır?

Üniversite öğrencilerinin yaşadıkları ortamlarda demokrasinin hangi olumlu ve olumsuz uygulamalarını gördükleri ile ilgili veriler tablo 4'te sunulmuştur.

Tablo 4

Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Ortamda Demokrasiyle İlgili Gözledikleri Olumlu ve Olumsuz Özellikler

Olumlu	f	%	Olumsuz	f	%
Demokrasi konusunda daha fazla bilinçlendik	2	8,69	Ailede, okulda, ülkede demokrasi yok. Uygulanmıyor.	35	31,81
Kanun önünde herkes eşit	2	8,69	Hiyerarşiden, diktatörden korkuluyor.	4	3,63
Herkesin hak ve sorumluluğu var	1	4,34	Anlaşılmamış, ya da yanlış anlaşılmuş bir rejim.	1	0,90
Seçim var. Türk halkının seçime verdiği önem. İnsanlar özgürce yaşamlarını sürdürüyorlar.	11	47,8	Çoğunluğun haklı, azınlığın haksız sayıldığı rejim. Hâkim düşünce uygulanıyor.	12	10,90

Türkiye Cumhuriyeti anayasası var. Bu demokrasiyle bile ayakta kalan Türkiye gerçekten güçlü bir devlet.	3	13	Adalet, seçme, seçilme, eşitlik, saygı, iletişim yok.	45	40,90
Hakkımızı savunacağımız mahkemeler var.	4	17,4	Tamamıyla doğru yönetim değil.	1	0,90
			Demokrasi uygulansa bile, sonuçları doğru değil.	1	0,90
			Her düşünceye gerçek demokrasiyle ulaşılmıyor.	1	0,90
			Herkes hak ve sorumluluğu bilmiyor ve buna riayet etmiyor.	3	2,72
			Demokrasi her zaman sağlanamıyor, işe yaramaz.	1	0,90
			Demokrasi insan hak ve özgürlüklerini sınırlamamalı. Ütopik düşünce.	1	0,90
			Herkes iyi yetişmemiş, iyiyi düşünmesi lazım. Bu dünyada adalet yok.	5	4,54
	23	100		110	100

Tablo 4’te görüldüğü gibi, kız ve erkek öğrenciler demokrasi ile ilgili yaşadıkları ortamlarda gördükleri olumlu özellikleri “*Demokrasi konusunda daha fazla bilinçlendik. Kanun önünde herkes eşit. Herkesin hak ve sorumluluğu var. Seçim var, Türkiye Cumhuriyeti anayasası var. Bu demokrasiyle bile ayakta kalan Türkiye, gerçekten güçlü bir devlet. Türk halkının seçime verdiği önem. İnsanlar özgürce yaşamlarını sürdürüyorlar. Hakkımızı savunacağımız mahkemeler var.*” şeklinde belirtmişlerdir. Bu olumlu özellikler demokrasinin görülen genel uygulamalarıyla örtüşmektedir. Bu konuda öğrencilerden istenen yazılı ifadeler özetlenerek aşağıda sunulmuştur:

Siz, demokrasinin hangi olumlu özelliklerini yaşadınız? Örnek verebilir misiniz?

Bu konuda istekli dört kız, bir erkek öğrenciyle yapılan odak grup görüşmesinde aşağıdaki veriler elde edilmiştir. Bazı ifade bozuklukları onların da görüşü alınarak araştırmacı tarafından düzeltilerek yazılmıştır.

Kız öğrenci 1: *En azından her dört yılda bir seçim yapılıyor ve oy kullanılıyor. Bu yıl ben de oy kullandım.*

Kız öğrenci 2: *Evet seçim yapılıyor. Ayrıca değişik partiler var.*

Kız öğrenci 3: *Hükümetleri değiştirebiliyoruz oylarımızla. Vekiller, bakanlar değişiyor en azından.*

Kız öğrenci 4: *Vekilleri, belediye başkanları seçtiğimiz için onlarla gidip konuşabiliyor, isteklerimizi, derdimizi anlatabiliyoruz.*

Erkek öğrenci 1: *İstedğim partiye oy verebiliyorum. Beğenmeyince eleştirip değiştirebiliyorum.*

Tablo 4'te görüldüğü gibi, kız ve erkek öğrenciler demokrasi ile ilgili yaşadıkları ortamlarda gördükleri olumsuz özellikleri “*Ailede, okulda, ülkede demokrasi yok. Seçmeli derslerde bile öğrenci dersleri seçemiyor. Hiyerarşiden korkuluyor. Demokrasi savunuluyor, fakat uygulanmıyor. Demokrasi adına rezil şeyler yapılıyor. İnsanlar birbirlerini dinlemiyor. Üstümüze düşen görevi yapmıyoruz. Adalet her zaman sağlanamıyor. İnsanlar birbirlerine saygı duymuyor. Eşitlik olması gerekli, ama uygulanmıyor. Tamamıyla doğru yönetim değil. Aslında hâkim düşünceler uygulanıyor. Herkes hak ve sorumluluğunu bilmiyor ve buna riayet etmiyor. Demokrasi her zaman sağlanamıyor, işe yaramaz. Demokrasi insan hak ve özgürlüklerini sınırlamamalı. Ütopik düşünce. Herkes iyi yetişmemiş, iyiyi düşünmesi lazım. Bu dünyada adalet yok.*” şeklinde belirtmişlerdir. Bu olumsuz özellikler demokrasinin evrensel nitelikleriyle örtüşmemektedir.

Siz, yaşamda demokratik yönetime uymayan hangi olumsuz özellikleri yaşadınız? Örnek verebilir misiniz? Bu konuda istekli dört kız, bir erkek öğrenciyle yapılan odak grup görüşmesinde aşağıdaki veriler elde edilmiştir. Bazı ifade bozuklukları onların da görüşü alınarak araştırmacı tarafından düzeltilerek yazılmıştır.

Kız öğrenci 1: *Bence Türkiye’de demokrasinin D’si bile yok. Adalet de yok. Mahkemeler adil kararlar almıyorlar. Herkes fikrini özgürce söyleyemiyor. Genelın aksine bir görüş belirttiğinde dışlanıyorsun. Şimdi bu, demokratik bir ülkenin davranışı mı? Adam cinayet işlemiş. Yok, temiz giyindi, yok pişman oldu, yok saygılı davrandı diye ceza indirimi yapıyorlar. Böyle şey olur mu? Ben bunu kabul etmiyorum.*

Kız öğrenci 2: *Yalnız adalet değil özgürlük de yok. Seçmiyoruz. Yalnız oy kullanıyoruz. Tutuklu gazetecilerin olduğu bir ülkede demokrasi asla olmaz. Sosyal medyada bile insanlar düşüncelerini ifade etmekten korkuyorlar. Lafa gelince herkes demokrasi ister. Diktatör de. Ama gel gör ki kendisi bunların ne kadarını uyguluyor? Benim ülkemde demokrasi haktan, halktan, güçsüzden, doğrudan yana olmuyor.*

Kız öğrenci 3: *Özgürlük kısmen var gibi; tümüyle demokratik ülkelerde olduğu gibi, biz de özgürlük yok. Başbakanı, Cumhurbaşkanı eleştiremiyorsun. Hiyerarşiden korkuyorsun başına bir bela gelir diye. Ayrıca eşit gelir dağılımı yok. Ezilen hep eziliyor. Baskı uygulayan, sömüren ise, sonuna kadar devam ediyor. Kimse hakkını arayamıyor. Hangi parti iktidarda ise, onun kanunları ön plana geçiyor. Herkes birbirini ötekileştiriyor. Fırsat eşitliğini sağlamayı amaçlayan, fakat sağlayamayan yönetim. Çoğunluğun haklı olduğu bir uygulama rejimi; ya azınlık doğruysa... Torpilin olduğu rejim. Toplumun her kesimi aynı muameleyi görmüyor.*

Kız öğrenci 4: *İnsan hakları kâğıt üzerinde bence. Herkes birbirini dışlıyor. At gözlükleriyle bakıyorlar etraflarına. Kimsenin kendisinden farklı düşünelere tahammülü yok. Kısaca düşünce özgürlüğü yok. Hala dayak, işkence var. Zayıf eziliyor. Güçlü yasa masa dinlemiyor. Türkiye’de eşitliğin olduğunu da düşünmüyorum. Eğitimde, sağlıkta, hukukta kısaca her yerde paranın ve torpilin sözü geçiyor. Dokun bakalım suç işleyen vekile, bakana, yakınlarına, zenginlere, kodamanlara dokun*

bakalım; dokunabiliyorsan. Soluğu en azından doğuda bir yerde alırsın. Örgüt kurdun diye vallahi suçlu sen çıkarsın. Kendini aklayana kadar ay bacadan geçip gider hocam. Yediklerin yanına kar kalır. Hak mak arayamazsın. Türkiye demokratik bir ülke değil; çünkü bir grubun istekleri ve çıkarları doğrultusunda işler yapılıyor.

Erkek öğrenci 1: *Demokrasi halkı soymak isteyenlerin kandırma üzerine kurduğu bir yönetim. Her gelen parti bir sürü vaat sunuyor halka. Gelince tersini yapıyor. Ceplerini dolduruyorlar. Hem kendilerinin, akrabalarının, hem de yandaşlarının keseleri, banka cüzdanları doluyor. Kimse onlara dokunamıyor. Suç işliyorlar, ülkeyi kan gölüne çeviriyorlar, bölüyorlar, anayasayı dinlemiyorlar, ama kimse onlara dokunamıyor; çünkü dokunulmazlıkları var. Böyle saçmalık olur mu? Hani eşitlik vardı? Nerede kaldı eşitlik? Eşitsizlik var bizdeki demokraside. Bulduğumuz kurumlarda makam ve vizyon sahibi insanlar, Atamızın Gençliğe Hitabesine açıkça ihanet etmişlerdir.*

3. Öğrencilerin görüşleri arasında anlamlı bir fark var mıdır?

Olumlu ve olumsuz yaşantı geçiren öğrenci frekanslarının yüzdeleri arasında anlamlı bir farkın olup olmadığının saptanmasında yüzdeler arası farkın anlamlılığında kullanılan “t” testi işe koşulmuştur. Bununla ilgili veriler tablo 5’te sunulmuştur.

Tablo 5

Üniversite Öğrencilerinin Yaşadıkları Ortamda Demokrasiyle İlgili Gözledikleri Olumlu ve Olumsuz Özellikler ve t Değerleri

	f	%	t
Olumlu özellikler yaşayan	23	17	7,33
Olumsuz özellikler yaşayan	110	83	
Toplam	133	100	

Tablo 5’te görüldüğü gibi üniversite öğrencisi olan kız ve erkek öğrenciler Türkiye’deki demokratik ortamda olduğunu savunduğu olumlu yaşantıların frekansı 23; olumsuz yaşantıların frekansı ise 110’dur. Bu yüzdeler (%17 ile %83) arasında anlamlı bir farkın olup olmadığı yüzdeler arası “t” testiyle yoklanmıştır. Hesaplanan t değeri 7,33 bulunmuştur. Bu sonuç, 0,01 manidarlık ve 131 serbestlik derecesiyle tablodan okunan 2,576 değerinden büyüktür. Bu bulguya dayanarak üniversite öğrencilerinin demokrasiyle ilgili Türkiye’deki uygulamaları olumsuz ve yetersiz buldukları söylenebilir.

Sonuç ve Tartışma

Kız ve erkek öğrencilerin demokrasiye “adalet, halkın yönetimi, seçme, muhalefetin olması, insan hakları” şeklinde olumlu; “halkı kandırıp teşkilatlanmış soyma rejimi” şeklinde olumsuz anlam yükledikleri ileri sürülebilir. Öğrencilerin büyük bir çoğunluğu demokrasi denilince akıllarına olumlu ifadelerin geldiğini söylemişlerdir. Bu verilere dayanarak üniversite öğrencilerinin demokrasi kavramını olumlu buldukları

söylenbilir. Buna karşın Türkiye'deki uygulamalara bakılınca demokrasinin kurallarının yerine genellikle getirilmediğini ileri sürmektedirler.

Bu olumlu ifadelerden anlaşıldığı gibi öğrencilerin demokrasiyi genellikle “adalet, halkın yönetimi, seçme, muhalefetin olması, insan hakları” olarak nitelendirdikleri söylenbilir. Demokrasiyi bu şekilde nitelendirmelerinin nedenleri, onların aldıkları eğitimden, ülkedeki demokrasiye yüklenen başat kültürel değerlerden kaynaklanabilir. Bundan başka dünyadaki demokrasi uygulamalarındaki süreçler ve örnekler de bunu etkileyebilir. Birde o zamana kadar toplumca ve kendilerince demokrasiye yüklenen anlam da böyle düşüncülerinin nedeni olabilir. Yapılan bazı araştırmalar da bu yargıyı desteklemektedir. Ayrıca çocukların aile ortamında aldığı eğitim ile öğrencilerin anne ve babalarının eğitim düzeyi onların demokrasi algılarını en çok etkileyen değişkenler olarak ele alınabilir (Kaldırım, 2005).

Türkiye'deki uygulamalara göre üniversite öğrencilerin demokrasiye olumsuz anlam yüklemelerinin nedenleri ise, devleti yönetenlerin sergiledikleri bazı istenmedik davranışlarından kaynaklanabilir (Kıncal ve Işık, 2003). Öğrenciler söylenenlere değil, yapıp edilenlere bakarak karar verebilirler. Eğitim ortamında öğretmenin demokratik ilkelere göre davranması çok önemlidir (Dilekmen, 2000; Gürşimşek ve Göregenli, 2004); çünkü öğrenci öğretmeni örnek alarak onun gibi olmayı isteyebilir (Sönmez, 2008). Nitekim öğrencilerle yapılan odak grup görüşmelerinde “Türkiye’de her şey torpille oluyor. Demokrasi de, demokraside bulunan insanlar da bir oyun oynuyor. Hiçbir şey tam olarak adaletli değil ve eşit şekilde seçim yapılmıyor. Ailede önemli bir karar alınırken demokratik olunmuyor. Anne baba veya sadece baba alıyor kararları. Demokraside seçeceğimiz partileri araştırmıyoruz. Kulaktan dolma haberlerle hareket ediyoruz. Türkiye’deki demokrasinin tam bir demokrasi olduğunu düşünmüyorum. Demokrasilerde iyi yetişmiş insan çok önemlidir. Bizde iyi yetişmiş insan yok denecek kadar az. Saygı yok. Vicdan kalmamış. Herkesin gözünü para pul, mevki, rütbe hırsı sarmış. Hakikati göremez olmuşuz. Adaletin olmadığı bir ülkede yaşıyoruz. Adalet ve eşitlik kavramlarını günümüz siyasetçilerinde görmek mümkün değil. İşe uygun sen olsan bile torpilin yoksa alınmıyorsun. İşe uygun olmayan kişi torpille gelip oturuyor o işe ” Diyerek bu yargıyı desteklemektedirler. Okul ortamında da “Okuduğum tüm okullarda da bunları yaşadım. Okulda demokrasi var dediler; vallahi bunca senedir hiç görmedim. Gören varsa, beri gelsin. Seçmeli derslerde bile öğrenci dersleri seçemiyor; nerde kaldı demokrasi. Okulda yok ki ülkede olsun. Öğrenci sınav kâğıdına bakmak istediğini hocasına söyleyemiyor. En basitinden üniversite hocasının seni aşağılayıp hakaret etmesine karşı sırf not korkusundan kendini savunamıyorsun. Ancak içinde ona karşı en ufak bir sevgi, saygı oluşmuyor. Hoca sevdiği öğrenciye daha fazla tolerans gösteriyor” Demeleri öğretmen, yönetici ve öğretim üyelerinin demokratik ilkelere uygun davranmamalarından kaynaklanabilir. Böyle bir ortamda demokrasinin ne olduğunun yeterince kavranamaması durumunda gerçek bir demokratik yönetim ve yaşam biçiminin ortaya çıkamayabilir (Morrison, 2007). Ayrıca hep aynı anlayışın savunulup uygulanması da olmayabilir; çünkü Tocqueville'nin ifade ettiği gibi

demokratik toplumlar içerisinde her yeni kuşak yeni bir halktır (Yanıklar ve Elyıldırım, 2004). Bu bağlamda demokrasi anlayışı ve uygulanışı yenilenip geliştirilebilir.

Demokrasi Batıyı benimseyen toplumlar için bir yaşam biçimi olarak kabul edilmiştir. Bu tür yaşam biçiminde demokrasiyi benimseyen, uygulayıp savunan ve geliştiren bireyler yetiştirilmesi devletin amaçlarından biri olabilir; çünkü demokrasi ancak onu anlamış ve benimsemiş bireylerce yaşatılabilir ve geliştirilebilir (Miller, 2004). Bu bireylerin yetiştirilmesi görevi ise, öncelikle aileye, eğitim kurumlarına ve çevreye düşmektedir. Ailede, okul yaşamında ve çevrede istenilen düzeyde demokratik davranış örnekleriyle karşılaşmayan bireylerin, demokrasiyi özümsemeleri, demokratik bir ülkenin yurttaşları olmaları beklenemez (Demirtaş, 2008). Öğrencilerce yukarıda belirtilen ve istenmedik duyguları içeren demokrasi uygulamalarıyla ilgili anlatımlar, eğitim ortamında nefretin, korkunun, güvensizliğin kaynağı da olabilir. Bunların olduğu eğitim ortamında demokrasiden söz edilemez. Oysa doğrudan demokratik eğitim ile başarı arasında anlamlı bir ilişki vardır (Sönmez, 2008).

Üniversitedeki kız ve erkek öğrencilerin büyük bir çoğunluğunun demokrasiye olumlu anlam yükledikleri ve onlar hakkında olumlu düşünceler taşıdıkları savunulabilir. Bu verilere dayanarak, Türkiye’de, yüklenen bazı olumsuz özelliklere rağmen demokrasinin hala saygın bir yerinin olduğu söylenebilir. Bu yargı, Türkiye’nin demokratik kültürel geçmişiyle, bağlı olduğu ve örnek alıp etkilendiği Batı dünyasının demokrasiye yüklediği değerleriyle açıklanabilir (Kaldırım, 2005; Hecht, 2010). Olumsuz anlamlar yüklemelerini ise, ailede, okulda, yaşamda anne, baba, öğretmen (Ektem ve Sünbül, 2011; Korkmaz, 2013) ve yöneticilerinin (Gözütok, 1995; Genç ve Kalafat, 2008) davranışlarından, basın yayın organlarının olumsuz yayınlarından kaynaklanabilir.

Bu araştırma sonuçlarına göre, öğretmen yetiştirme yetişeklerinde demokrasi eğitiminin öğretim üyelerine ve öğretmenlere uygulamalı olarak öğretilmesine ağırlık verilebilir. Başarılı uygulama yapan okul ve öğretmen, öğrenci, veli ve yöneticiler ödüllendirilebilir. Böylece okulların doğrudan demokrasiyle işleyen kurumlar haline getirilmesi yüreklendirilebilir. Bunun için örnek uygulama okulları açılabilir, orada uygulanıp geliştirilen demokratik okul örnekleri ülkede yaygınlaştırılabilir. Bu konuda daha geçerli ve güvenilir sonuçlar elde etmek için daha kapsamlı yeni araştırmalar yapılabilir; bu veriler, öğretmen yetiştirme programların düzenlenmesinde kullanılabilir.

KAYNAKÇA

Başaran, İ. E. (1988). *Eğitim Yönetimi*. Ankara: Sevinç Matbaası.

Bloom, B. (1976). *Human Characteristics and School Learning*. New York: McGraw-Hill.

Demirtaş, H. (2008). İnsan Hakları ve Demokrasi Eğitimi. *Eğitim Dergisi*, 20. Erişim adresi: <http://www.egitirim.gen.tr/tr/index.php/arsiv/sayi-11-20/sayi-20-demokrasi-egitimi-ekim-2008/266-insan-haklari-ve-demokrasi-egitimi>

Dewey, J. (1996). *Demokrasi ve Eğitim* (S. Otaran, Çev.). İstanbul: Başarı Yayıncılık.

Dilekmen, M. (2000). Sınıf öğretmenliği öğretmen adaylarının demokratik tutumlarının çeşitli değişkenler açısından incelenmesi. II. Ulusal Öğretmen Yetiştirme Sempozyumu, 10-12 Mayıs, Çanakkale 18 Mart Üniversitesi, Çanakkale, Türkiye.

Ektem, I. S. ve Sünbül, A. M. (2011). Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları Üzerine Bir Araştırma. *Selçuk Üniversitesi Ahmet Keleşoğlu Eğitim Fakültesi Dergisi*, 31, 159-168.

Genç, Z. ve Kalafat, T. (2008). Öğretmen Adaylarının Demokratik Tutumları ile Empatik Becerilerinin Değerlendirilmesi Üzerine Bir Araştırma. *Sosyal Bilimler Dergisi*, 19, 211-222.

Gözütok, F. D. (1995). *Öğretmenlerin Demokratik Tutumları*. Ankara: Demokrasi Vakfı Yayınları.

Gürşimşek, I. ve M. Göregenli (2004). Öğretmen adayları ve öğretmenlerde demokratik tutumlar, değerler ve demokrasiye ilişkin inançları. Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu, 20-21 Mayıs, Çanakkale, Türkiye.

Hecht, Y. (2005). Demokratik Eğitim-Kare'nin Dışında Yaşamak. 1. Uluslararası Alternatif Eğitim Sempozyumu, Kasım 2005, İstanbul.

Hecht, Y. (2010). *Democratic Education A Beginning Of a Story*. Israel: Developing a Culture of Innovation Company.

Hern, M. (2008). *Alternatif Eğitim: Hayatımızın Okulsuzlaştırılması* (E. Ç. Babaoğlu, Çev.). İstanbul: Kalkedon Yayınları.

İrban, H. (2004). Eğitimde Demokratikleştirme ve Uygulamaları. Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü, Ankara.

Kaldırım, E. (2005). İlköğretim 8. Sınıf Öğrencilerinin Demokrasi Algıları. *Gazi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 25(3), 143-162.

Kıncal, R. ve Işık, H. (2003). Demokratik Eğitim ve Demokratik Değerler. *Eğitim Araştırmaları*, 11, 54-58.

Korkmaz, H. E. (2013). Okullarda Demokratik Eğitim Ortamının Gerçekleşmesine Yönelik Öğretmen Algıları. Doktora Tezi. Yıldız Teknik Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Mccowant, T. (2009). *Rethinking Citizenship Education: A Curriculum For Participatory Democracy*, London: Continuum International Publishing Group.

Miller, R. (2004). *Educational alternatives: A Map of the Territory. Paths of Learning*. Albany: State University of New York Press.

Milli Eğitim Bakanlığı. (1948). *İlkokul Programı*. İstanbul: Milli Eğitim Basımevi.

Milli Eğitim Bakanlığı. (1968). *İlkokul Programı*. Ankara: Ayyıldız Matbaası.

Milli Eğitim Bakanlığı. (2005). *İlköğretim Programı*. Milli Eğitim Bakanlığı Web Sayfası.

Morrison, K. A. (2007). *Free School Teaching: A Journey Into Radical Progressive Education*. Albany: State University of New York Press.

Ottekin Demirebolat A. (1999). Demokrasi ve Demokratik Eğitim. *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 18(18), 229-244.

Senemoğlu, N. (1987). Bilişsel Giriş Davranışları ve Dönüt Düzeltmenin Erişkiye Etkisi. Yayınlanmamış Doktora Tezi. Hacettepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü. Ankara.

Sönmez, V. (1989). Eğitimin Biyo-teknolojik Temelleri. Fen ve Yabancı Dil Öğretmenlerinin Yetiştirilmesi Sempozyumu, Eylül 1989, Hacettepe Üniversitesi, Ankara, Türkiye.

Sönmez, V. (2003). Dizgeli Eđitimle Sınıf Ortamında Doğrudan Demokrasi. *Eğitim Araştırmaları*, 11, 64-72.

Sönmez, V. (2008). *Program Geliştirmede Öğretmen Elkitabı*. Ankara: Anı yayıncılık.

Sönmez, V. ve Alacapınar, F. G. (2016). *Örneklendirilmiş Bilimsel Araştırma Yöntemleri*. Ankara: Anı yayıncılık.

Şahin, E. (2019). *Özgürlük Okulu (Summerhill)*. Erişim adresi: <https://esra-sahin.com/2018/01/02/ozgurluk-okulu-summerhill/>

Yanıklar, C. ve Elyıldırım, Ü. Y. (2004). Demokrasi Eğitimi ve Demokrasi Eğitiminde Pratik Uygulamalar. Uluslararası Demokrasi Eğitimi Sempozyumu, 20-21 Mayıs 2004, Ankara, Türkiye.